

ПЕДАГОГІЧНА І ВИКОНАВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ЛЕОНТОВИЧА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

У статті проаналізовано педагогічний і науковий досвід М. Леонтовича, що став вагомим підґрунтям для подальшого розвитку української музичної культури та освіти.

В Україні, як і в інших країнах світу, освіта є однією з головних складових загальнолюдських цінностей, тому її відповідність сучасним умовам розглядається передусім із позиції її ролі й місця у суспільстві, взаємозв'язку зі сферою праці. З цією метою в державі ведеться активна робота зі створення умов, за якими потреби розвитку країни знаходяться в центрі політичного бачення й прийняття рішень на державному рівні, надання освіти більшій гнучкості та більш широких можливостей для отримання громадянами фахової підготовки. Проблема вдосконалення системи вищої освіти та підвищення якості професійної підготовки фахівців є найважливішою соціокультурною проблемою, вирішення якої можливе тільки при приведенні освіти до відповідності із новими соціально-економічними вимогами суспільства. Водночас передбачається оновлення змісту освіти, запровадження ефективних технологій навчання, сприяння розвитку інтеграційних процесів, формування демократичних відносин між викладачами й студентами. Модернізація вищої освіти в Україні є об'єктивною необхідністю, обумовленою зростанням уваги до неї, розширенням її функцій і ролі в суспільстві.

Проблема інтеграції посідає чільне місце у відродженні і подальшому розвитку національної системи освіти. Загальнолюдські цінності як основні критерії гуманізму – велике надбання народу. Вони дійшли до нас завдяки народній мудрості, народній моралі, пісням і думам, казкам і легендам, іграм і танцям, звичаям і традиціям, народному прикладному мистецтву. І наш сьогоднішній потяг до чистих джерел народності великою мірою зумовлений саме дефіцитом гуманності. Поняття добра і зла, чесності і справедливості втілює в собі народна педагогіка, що дійшла до нас у вигляді переказів, правил поведінки та ідей любові до ближнього.

Спираючись на підтримку передової частини громадськості, освітяни шукали нових шляхів у педагогічній справі, виступали за створення школи, заснованої на принципах гуманізму. Аналіз педагогічної спадщини минулого дозволяє говорити про те, що прогресивні люди свого часу саме школу вважали могутнім важелем перетворення громадського життя. Всі вони говорили про реформу школи, сутність якої бачили в тому, щоб перетворити навчальний заклад на майстерню людяності, щоб школа цілком повернулася до особистості вихованця, надаючи простір для всебічного прояву ширшої індивідуальності та своєрідності. Представники прогресивної педагогічної думки в Україні наголошували на вирішальному значенні освіти і виховання не лише для розвитку особистості, а й загального суспільного розвитку, вимагали поширення знань серед народу. Великі просвітителі невпинно боролися за українську національну школу демократичного характеру й гуманістичного спрямування. Одним із представників прогресивної педагогічної думки в Україні вважається М. Леонтович.

М. Леонтовичу, як і багатьом українським композиторам – М. Лисенку, К. Стеценку, Я. Степовому, – притаманне було поєднання творчої, педагогічної і виконавської (диригентсько-хорової) діяльності. Понад двадцять років М. Леонтович віддав роботі вчителя співів у школах різного типу міст Тиврова, Вінниці, Гришиного, Тульчина та Києва. Композитор був добре обізнаний зі станом викладання співів у школах, з художнім рівнем учнівських хорів. Багато сил він віддавав педагогічній праці в учительській семінарії, Музично-драматичному інституті імені М. Лисенка, на диригентських і театральних курсах та курсах працівників дошкільного виховання. У Музично-драматичному інституті імені М. Лисенка і на диригентських курсах М. Леонтович викладав хоровий спів, основи техніки диригування, теорію музики і контрапункт. Під час занять часто знайомив хористів зі своїми піснями ("Дозволь мені, мати", "Ой там, за горою", "Дударик"), виявляючи чудове вміння за дуже короткий час охопити хоровий твір в цілому, створити повноцінне враження. У процесі засвоєння матеріалу він користувався аналітико-синтетичним методом, завдяки чому досягав добрих наслідків. Як викладач музично-теоретичних предметів, зокрема контрапункту, композитор був прихильником методологічних принципів свого вчителя Б. Яворського – автора теорії ладового ритму, що була тоді досить поширеною. Досвідченим практиком-методистом виявив себе М. Леонтович і на курсах дошкільного виховання. Дотримуючись стрункої послідовності, він застосовує свої методи вивчення пісень дітьми, пропонуючи спочатку прості, а далі складніші пісенні зразки і звертаючи увагу на складові частини пісні – мотив, фразу, речення, період (куплет), враховує у процесі співу почуття ритму у дітей, застосовуючи при цьому відбивання ритмічного пульсу руками, ногою, пальцями, пропонує спів сидючи і стоячи, спів окремими групами, а потім усіх разом, вважає необхідним вдаватися до музично-слухової наочності, зокрема співу вчителя.

Великого значення надавав М. Леонтович дикції, співацькому диханню, застерігав від надто сильного, форсованого звуку, одстоюючи тихий або голосний спів і відповідне його застосування у виконанні пісень. Даючи поради щодо добору пісень, М. Леонтович орієнтує вчителів співів на пісні канонічного складу, засвоєння яких створює ґрунт для двоголосного співу.

Одним із завдань в галузі музичного виховання дітей М. Леонтович вважав розвиток пам'яті, естетичного почуття, відчуття ритму, інтелектуальних сил, почуття спільної солідарності, виявлення громадських інстинктів. Особливу увагу він звертав на розвиток музичних здібностей, дисциплінованість, витримку і волю – важливі фактори, що виховуються засобами хорового співу. Композитор підкреслював, що вчитель завжди повинен дбати про розвиток музичних здібностей дітей і використовувати для цього різні методи навчання. Ці засади й

сьогодні залишаються актуальними у сучасній вітчизняній педагогіці. Адже тільки творчо працюючий учитель може виховати творчо працюючого учня. Ця істина всім відома. Та не всі ми завжди пам'ятаємо, що процес розвитку творчості та її прояви – такі ж індивідуальні, як кожна особистість. І який би генетичний спадок від батьків не отримала дитина, все ж зазначимо – творцем та інтелектуалом не народжуються, бо все залежить від того, які можливості надає оточення для реалізації того потенціалу, що в нас є.

Слід погодитися з твердженням, що творчі здібності не створюються, а вивільняються. Отже, вивільнити, спонукати здібності та творчі задатки до подальшого розвитку дитини – то вже пряме завдання педагогіки. На сучасному етапі освіти в Україні змінилося соціальне замовлення суспільства по відношенню до школи: це формування особистості, що здатна до творчості, до свідомого, самостійного визначення мети своєї діяльності; здатна до саморегуляції, що забезпечує досягнення цієї мети. Спілкування педагога з учнем має бути духовно насиченим, зацікавленим, бо суспільству необхідна особистість, яка вміє працювати на результат, здатна до певних соціально значущих досягнень.

Набутий Леонтовичем практичний досвід вчителя співів ліг в основу підручника "Нотна грамота", написаного композитором у 1919 році. Це, по суті, найперший посібник для середньої школи, створений у післяжовтневий час. Підручник побудовано на тренувальних вправах для співу з листа, поясненні основних розділів елементарної теорії музики, піснях для хорового співу. Весь дидактичний матеріал розміщено у строгій методичній послідовності – від простого до складного, з визначенням самостійних завдань учням, включаючи їхню власну творчість (добір мелодій). Досить ґрунтовно подано також методику вивчення інтервалів, побудову мажорної і мінорної гам. Як педагог-методист, М. Леонтович вважав потрібним докладно ознайомити дітей з основами музичної грамоти, він, зокрема, розглядає всі види інтервалів (збільшених і зменшених), а також знайомить учнів з гармонічним і мелодичним мінором. Пісенний репертуар підручника охоплює найрізноманітніші жанри української народної пісні. Тут, зокрема, представлені веснянки, пісні-хороводи, побутові та історичні пісні, дитячі пісні-ігри. Серед нотних зразків зустрічаються російські та білоруські народні мелодії. Рукопис підручника готував до друку К. Стеценко, але у зв'язку з реорганізацією Дніпросоюзу і закриттям музично-видавничого відділу (1920 р.) посібнику, на жаль, не судилося вийти у світ. Не дивлячись на те, що підручник створено давно і в методиці викладання музики з'явилося багато нового, він і досі не втратив свого значення і є корисним матеріалом для учителів музики загальноосвітніх шкіл, студентів педучилищ і педагогічних інститутів.

Зокрема, головним принципом методики навчання музики у школі М. Леонтович вважав розвиток свідомого ставлення дітей до сприймання музичних явищ, пробудження і вдосконалення їх творчих здібностей. Для здійснення цих завдань вчитель повинен володіти різними прийомами подачі матеріалу і психологічного впливу на своїх учнів. Ця концепція інтегративного підходу досить виразно проступає в його орієнтації на аналітико-синтетичний метод викладання – ознайомлення із загальним цілим, а саме: історичною епохою, фактами, подіями, їх наслідками, аналізом та оцінкою подій з кількох точок зору, – для учнів створюються ігрові ситуації, моделюються сценарії, розподіляються ролі, організовується їх виконання. Але гра виступає не просто моделлю життя чи певної історичної ситуації – вона висвітлює приховані протиріччя повсякденності, виступає сферою виявлення і розкриття особистісних рис і якостей учнів. Далі загальне ціле розподіляється на складові його частини. У засвоєнні знань М. Леонтович спирався на метод евристичного навчання, активізуючи пошукову діяльність учнів і їх самостійну роботу на уроці. Проте він не сковував ініціативу вчителя, а давав йому простір для власного пошуку найкращих засобів оволодіння навчальним матеріалом. Застосовуючи різні методичні прийоми, перенесені з практики в теорію, М. Леонтович будує цілісну педагогічну систему, яка знайшла відображення в його книзі "Практичний курс навчання співу в середніх школах України".

Педагогічна діяльність М. Леонтовича не обмежувалася викладанням співів у школах. Він проводив індивідуальні заняття з учнями, які виявляли особливий хист до музики, зокрема з Миколою Покровським та Григорієм Гриневичем, навчав їх теорії музики, гармонії і контрапункту. Обидва учні згодом закінчили Київський музично-драматичний інститут імені М. Лисенка.

Як бачимо, М. Леонтович надавав першорядного значення самостійному мисленню учня, розвитку творчої фантазії, умінню критично аналізувати свою працю. Треба також відзначити, що він як педагог начебто передбачав сучасну інтегративну систему розвитку музичних здібностей учнів, яка ґрунтується на особистісно орієнтованих технологіях навчання. Тут позначився вплив його вчителя професора Б. Яворського – педагога-новатора. Навчаючись у нього теорії композиції, М. Леонтович переносив педагогічний метод професора на заняття зі своїми учнями.

Музично-педагогічні принципи М. Леонтовича були підхоплені його учнями й спадкоємцями – вчителями співів, хоровими диригентами, а також композиторами і педагогами П. Козицьким, О. Мінківським, М. Покровським, Г. Гриневичем, А. Лебединцем, Р. Скалецьким, І. Годзішевським та багатьма іншими. З ім'ям Леонтовича пов'язане становлення методики музичного виховання в школі як предмета в перші повоєнні роки. Практичний досвід учителя, педагогічна спадщина М. Леонтовича, його музична творчість для дітей залишаються й нині в арсеналі засобів естетичного виховання підростаючого покоління. Твори композитора входять до програми з музики та репертуару шкільних хорів. Композиторський доробок М. Леонтовича є об'єктом наукових досліджень, служить темою багатьох наукових робіт. Весь час не припиняється вивчення гармонії та поліфонії, музичного стилю композитора музикознавцями.

Музично-педагогічна діяльність М. Леонтовича органічно поєднувалася з диригентсько-хоровою справою, і у цій галузі він також виявив себе як оригінальний і самобутній художник. Диригентська школа М. Леонтовича

успадкувала кращі досягнення вітчизняних хорових діячів, передусім М. Лисенка, мала багато спільного з художньо-естетичними критеріями К. Стеценка – найближчого його друга і побратима.

Педагогічна й диригентська діяльність М.Д. Леонтовича заклала міцні основи української музичної культури. Врахування наукового та педагогічного досвіду композитора при уважному його вивченні може стати вагомим підґрунтям під час складання інтегрованих програм і підручників для сучасної школи, проведення інтегрованих занять. Методична сторона розв'язання проблеми міжпредметних зв'язків передбачає не лише ефективне застосування вже існуючих, а й пошук нових форм, методів, прийомів, від яких залежить розвиток творчості учнів, прагнення до пізнання наукових істин, активізація розумової діяльності під час вирішення навчальних і практичних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П. Калениченко. – М.: Педагогика, 1988. – 640 с.
2. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки / За редакцією М.Г. Стельмаховича. – К.: Інститут змісту і методів навчання МО України, 1998. – 355 с.
3. Студеникин М.Т. Методика преподавания истории в школе. – М., 2000. – 240 с.
4. Загальна середня освіта: Збірник нормативно-правових документів. Частина І. – К.: ЗАТ "Нічлава", 2003. – С. 42-71.
5. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамушенко, І.Ф. Кривонос та ін. За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.
6. Гуревич Р. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах. – К.: Вища школа, 1998. – 229 с.
7. Гурченко Ф.Г. Новейшая история Украины. Часть первая. 1914 – 1939: Учебник для 10 классов общеобразовательных учебных заведений – К.: Генеза, 2003. – 368 с.
8. Гордійчук М. Микола Леонтович. – К.: Музична Україна, 1977. – 134 с.
9. Дяченко В.П. М. Леонтович. – 4-е видання – К.: Музична Україна, 1985. – 134 с.
10. Орфеев С.Д. М. Леонтович і українська пісня. – К.: Музична Україна, 1981. – 76 с.

Матеріал надійшов до редакції 14. 03. 2005 р.

Цюряк И. А. Педагогическая и исполнительская деятельность Н. Леонтовича в контексте развития национальной системы образования.

В статье проанализирован педагогический и научный опыт Н. Леонтовича, который стал весомым фундаментом для дальнейшего развития украинской музыкальной культуры и образования.

Tsuryak I. O. The Pedagogical and Artistic Activities of Mykola Leontovich in the Framework of the National Education System Development.

The article analyzes the pedagogical and artistic experience of Mykola Leontovich viewed as a significant basis for further development of Ukrainian musical culture and education.